

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIV
TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR
VAZIRLIGI**

**SHAROF RASHIDOV NOMIDAGI
SAMARQAND DAVLAT
UNIVERSITETI**

Ro‘yxatga olindi:

№ 52-60230100

2024- yil “10” 15

“TASDIQLAYMAN”

SamDU rektori:

R.I.Xalmuradov

2024-yil “ ”

TURK DIALEKTOLOGIYASI

(Türk diyalektolojisi)

FAN DASTURI

Bilim sohasi:	200000 – Gumanitar soha
Ta’lim sohasi:	230000 – Gumanitar fanlar
Ta’lim yo‘nalishi:	60230100 – Filologiya va tillarni o‘qitish

Fan/modul kodi 7TF2506		O'quv yili 2027-2028	Semestr VII	ECTS – Kreditlar 6	
Fan/modul turi		Ta'lim tili		Haftadagi dars soatlari	
Tanlov		Turkcha		2	
1.	Fan nomi	Auditoriya mashg'ulotlari (soat)	Mustaqil ta'lim (soat)	Umumiy (soat)	
	Türk dialektologiyasi (Türk diyalektolojisi)	76	104	180	

Fanning maqsadi (FM)	
FM1	I. FANNING MAZMUNI O'quv fanining maqsadi va vazifalari Fanni o'qitishdan maqsad – talabalarga turkiy shevalarining eng muhim xususiyatlari, ularning murakkab dialektal tarkibi, leksik, fonetik va grammatik tabiati haqida batafsil tushuncha va ma'lumot berish, zarur shroitlarda ulardan amalda foydalanish malakasini shakllantirishdan iborat. Fanning vazifasi – ta'lim integratsiyasi mazmun mohiyatidan kelib chiqqan holda innovatsiyalarni ta'lim tizimiga keng jalb etish, zamonaviy axborot-kommunikatsiya tizimidan keng foydalanish.

Fan mazmuni	
II. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari)	
II.1. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:	
Mashg'ulotlar shakli: ma'ruza (M)	
M1	"Türk diyalektolojisi (Türk diyalektolojisi)" bilimining amaliy va g'orevleri. "Türk dili ve edebiyati" alanında pedagoqların yetistirilmesinde "Türk lehçeleri (Türk lehçeleri)" bilimining önemi. "Türk Diyalektolojisi" dersinin türleri. Türk lehçelerinin milli dilin alt düzeyinde olması, Türk dilinin temelidir. Dilbilimde lehçenin tanımı, lehçe, lehçe terimleri. Türk dilinin lehçe yapısı ve karmaşıklığının sosyal ve tarihsel yorumu.
M2	Transkripsiyon. Transkripsiyon türleri. Fonetik ve fonolojik

	transkripsiyon. Uluslararası transkripsiyon. Harf çevirisi. Ulusal transkripsiyon. Türk dilleri ve lehçelerinin incelenmesinde kullanılan transkripsiyon sembolleri. Türk lehçelerinin öğrenilmesinde kullanılan transkripsiyonlar. Latin alfabesine dayalı yeni Türk alfabesinde transkripsiyonun özellikleri
M3	Türk lehçelerinin sınıflandırılması. Türk lehçelerinin sınıflandırılmasında öne çıkan ilkeler: bölgesel, etnik, etnogenetik, dilssel, dilssel-bölgesel (linguareal). Türk lehçelerinin sınıflandırılması. Başarıları ve eksiklikleri.
M4	Türk lehçelerini öğrenmek. Türk lehçelerinin dağılım alanları. M. Koshgari'nin "Devonu Lügati Türk" adlı eserinin Türk dili ve lehçeleri araştırmalarındaki önemi. Ebu Rayhan Beruni'nin dil bilimine katkısı. Mahmudhoja Behbudi ve Aşureli Zahir'i'nin Özbek lehçeleri hakkındaki önemli görüşleri. Türk lehçelerinin incelenmesine Rus Türkologların katılımı. Türk diyalektolojisinde oluşturulan diyalektolojik çalışmalar.
M5	Türk lehçelerinin tarihsel akışı. Türk dilinin lehçe yapısı. Lehçelerin tarihsel akışı ve çalışma yöntemleri. Türk lehçe biliminin diğer bilimlerle ilişkisi.
M6	Türk lehçelerinin fonetik özellikleri. Türk lehçelerinin fonetik özellikleri. Lehçelerin vokalizmi ve ünsüzlüğü. Türk lehçelerinde ve Türk dillerinde ünlü ilişkisi. Türk lehçelerinde ünsüzlerin sınıflandırılmasının özel yönleri
M7	Türk lehçelerinin fonolojik düzenlilikleri. Senharmonizm yasası ve çeşitleri. Umlaut. Türk lehçelerinde kombinatorial ve konumsal değişimler ve konuşma seslerinin türleri. Fonetik süreçler.
M8	Türk lehçelerinin sözlüğü ve sözlükbilimi. Türk lehçelerinin sözlüğü kavramına ilişkin görüşler. Dilden farklılaşan bazı karakteristik sözcüksel özellikler. Lehçelerin tarihsel sözcük katmanları. Lehçelerin kendi sözleri. Diller arası sözcüksel uyumluluk sorunu (varyant). Argo kelimeler ve argolar. Türk lehçelerinin sözlükbilimi sorunları.
M9	Türk lehçelerinin morfolojisi. Türk lehçelerinin morfolojik özellikleri. Türk yazı dilindeki türler ile Özbek lehçelerindeki türler arasındaki farklar. Sayı, anlaşma, mülkiyet, kişi sayısı, ruh hali ve zaman kategorilerine özgü dilbilgisi biçimleri. Lehçelerde fiilin işlevsel biçimlerinin özellikleri.
M10	Türk lehçelerinde çeşitlilik ve çekimler. Türk yazı dilindeki türler ile Özbek lehçelerindeki türler arasındaki farklar. Lehçelerde anlaşma

	sistemi ve bunların ifadesi. Lehçelerde vurgulu ekler arasındaki farklar.
M11	Türk lehçelerinde deyimler. Türk lehçelerinde isimlerin özellikleri.
M12	Türk lehçelerinde deyimler. Türk lehçelerinde isimlerin özellikleri.
M13	Kelime grubunun zamir ve sayı özellikleri. Lehçelerdeki fiiller ve zarflar.
M14	Türk lehçelerinde yardımcı kelime grupları. Türk lehçelerinde yardımcı kelime gruplarının özellikleri. Türk lehçelerinde bağlaç, yardımcı ve sıfatların kullanımı.
M15	Türk lehçelerinde kelime oluşumu. Kelime oluşumundaki özelliklerin yorumlanması. Lehçelerde birleştirme ve ekleme yöntemleriyle kelime oluşumu. Kelime oluşturan zarfların edebi dilden farkı.
M16	Türk lehçelerinin sözdizimi. Diyalektik sözdizimi. Ağızlarda kelime birleşimleri, eşfahz yapılar, tam ve yarım cümleler, kelimeler. Diyalektik basit ve bileşik cümleler. Diyalektik metnin tammı ve özellikleri.
M17	Karluk-Çigil-Uygur lehçesinin önemli özellikleri. Karluk-Çigil-Uygur ağzına bağlı ağız ve ağızların fonetik, sözcüksel, gramer özellikleri.
M18	Kıpçak lehçesinin önemli özellikleri. Kıpçak ağzına bağlanan ağız ve ağızların fonetik, sözcüksel, gramer özellikleri.
M19	Oğuz lehçesinin önemli özellikleri. Oğuz ağzına bağlı ağız ve ağızların ses, sözcük, lehçe özellikleri.
M20	Alansal dilbilim. Alansal dilbilimin dillerini ve lehçelerini öğrenme yöntemleri. İzoglossa kavramı. Diyalektik harita ve atlas, yaratılış tarihi ve önemi. Özbekistan Cumhuriyeti'nde alansal dilbilimin ortaya çıkışı ve gelişimi.

III. Mashg'ulotlar shakli: amaliy (A)

Amaliy mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi.

A1	Transkripsiyon. Lehçe metinlerin transkripsiyonu ve okunması.
A2	Fonetik analiz. Ağız metinlerinin fonetik özellikleri.
A3	Sözcük analizi. Lehçeye özgü metinlerin sözcük özellikleri.
A4	Lehçeye özgü kelimelerin tematik gruplar halinde incelenmesi.
A5	Morfolojik analiz. Lehçelerde çeşitlilik.
A6	Kelime oluşumu ve sözdizimsel analiz.
A7	Türk lehçelerinin sözlükbilimi.
A8	Alansal dilbilim.

A9	Türk yazı dili ve lehçeleri.
A10	Türk lehçelerinin sınıflandırılması.
A11	Dil, lehçe, lehçelerin özellikleri, öğrenme yöntemleri. Tarihi inceleyin.
A12	Türk lehçelerinin ses bilgisi, günümüz Özbek yazı diliyle ilişkisi.
A13	Türk lehçelerinde bağımsız kelime grupları.
A14	Türk lehçelerinde yardımcı kelime grupları.
A15	Türk lehçelerinin sözdizimi.
A16	Türk dilinin Karluk lehçesinin özellikleri.
A17	Türk dilinin Kıpçak lehçesinin özellikleri.
A18	Türk dillerinin Oğuz lehçesinin özellikleri.

V. Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar

Mustaqil ta'lim uchun tavsiya etiladigan mavzular

“Türk dialektologiyasi (Türk diyalektolojisi)” fani bo'yicha mustaqil ishlarining kalendar tematik rejası

№	Mustaqil ta'lim mavzulari
1.	Türk lehçelerinin incelenmesinin tarihi.
2.	Lehçe araştırma yöntemleri.
3.	Türk lehçelerinin sınıflandırılması.
4.	Profesör D.I.'nin sınıflandırılması.
5.	Profesör V.V. Reshetov'un sınıflandırması.
6.	Transkripsiyon ve türleri.
7.	Türk lehçelerinde ünsüz ve ünlülerin sınıflandırılması.
8.	Lehçelerde fonetik olaylar.
9.	Ağız metinlerinin sözcüksel özellikleri.
10.	Belirli bir lehçe sözlüğünün hazırlanması.
11.	Ağız metinlerinin morfolojik özellikleri.
12.	Lehçelerde fiillerin kategorik ve kategorik olmayan biçimleri.
13.	Ağız metinlerinin sözdizimsel özellikleri.
14.	Türk dilinin Karluk-Çigil-Uygur lehçesinin özellikleri.
15.	Türk dilinin Kıpçak ve Oğuz lehçelerinin özellikleri.
16.	Türk dilbiliminde alansal dilbilimin rolü. Edebi dil ve lehçe sorunu.

Not: Konularla ilgili makale, monografileri okumak, anlamak ve kayd etmek slayd hazırlamak gerekir.

“Türk dialektologiyasi (Türk diyalektolojisi)” fani bo'yicha mustaqil ta'lim mavzulari uning mazmunini yoritish maqsadida tanlangan va talabada shu haqida

bilim ko'nikmasini shakllantirish nazarda tutilgan. Jumladan, O'zbek xalq shevalarini o'rganishda o'zbek va rus turkologlarining ishtiroki. O'zbek shevashunosligida yaratilgan dialektologik tadqiqotlarga oid adabiyotlardan o'rganish, O'zbek shevalari tasnifini D.I.Polivanov hamda V.V.Reshetov tadqiqotlari asosida o'rganish, o'zbek xalq shevalarining fonetik, leksik, morfologik va sintaktik xususiyatlari haqida talabning bilim ko'nikmasini shakllantirish e'tiborga olingan. Ma'lum bir hududda olib borilgan tadqiqotlar natijasida talaba sheva lug'atini tayyorlash ustida ish olib boradi. Ma'lum bir bilim va ko'nikmaga ega bo'ladi. Shu mazmunda MT da nazarda tutilgan mavzular haqida talabalar ish olib borishadi. Barcha keltirilgan mavzularni har biri to'g'risida talabalar qay tarzda o'zlashtirish, bilim ko'nikmasiga ega bo'lish mexanizmi fanning sillabusida ochib beriladi.

3.	V. Fan o'qitilishining natijalari (shakllanadigan kompetensiyalar) Fanni o'zlashtirish natijasida talaba: Sheva lug'atlarini tuzish, transkripsiya prinsiplarini o'zlashtirib olishi va milliy tilning asosi bo'lgan shevalar, ularning dialektal xususiyatlari hamda turkiy shevalarining muhim fonetik, leksik, grammatik xususiyatlarini farqlay olishi va tushuntirib bera olish darajasida <i>bilishi va tasavvuraga ega bo'lishi</i>; turli metodlarda, ayniqsa, qiyosiy metod bilan shevalarni o'rganish, muayyan bir sheva haqida to'la ma'lumot berish, sheva matnlarini transkripsiyada yoza olish <i>ko'nikmalariga ega bo'lishi</i>; muayyan bir sheva haqida to'liq ma'lumot berish va shevalarni muayyan guruhlariga kiritish <i>malakasiga ega bo'lishi kerak</i>.
4.	VI. Ta'lim texnologiyalari va metodlari: • ma'ruzalar; • interfaol keys-stadilar; • tarqatma materiallar; • ko'rgazmali qurollar; • munozara; • o'z-o'zini nazorat; • "Aqliy hujum"; • "Muammo"; • qiyosiy tahlil; • turli xil nostandart testlar; • Ko'chma dars mashg'ulotlari.
5.	VII. Kreditni olish uchun talablar: Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'liq o'zlashtirish, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olish, o'rganilayotgan jarayonlar haqida

	mustaqil mushohada yuritish va joriy, oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat ishini topshirish
	6. ASOSIY ADABIYOTLAR: 1. Решетов В., Шоабдурахмонов Ш. Ўзбек диалектологияси. Дарслик. - Тошкент: Ўқитувчи, 1978. - 231 б. 2. Ashirboyev S. O'zbek dialektologiyasi. Darslik. - Toshkent: Nodirabegim, 2021. - 176 b. 3. Тўйчибоев Б., Ҳасанов Б. Ўзбек диалектологияси. Darslik. - Toshkent: A.Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 2004. - 112 б. 4. Ражабов Н. Ўзбек шевашунослиги. Дарслик. - Тошкент: Ўқитувчи, 1978. - 304 б. 5. Ashirboyev S. O'zbek dialektologiyasi. O'quv qo'llanma. -Toshkent: Navro'z, 2016. - B. 150. 6. Enazarov T.J., Karimjonova V.A., Enazarova M.S., Mahmadiyev Sh.S., Rixsiyeva K.G'. O'zbek shevashunosligi. O'quv qo'llanma. - Toshkent: Universitet, 2012. - 184 b. 7. Mahmadiyev Sh.S., Enazarov T.J. O'zbek dialektologiyasi. O'quv qo'llanma. - Samarqand: SamDU nashri, 2021. - 264 b. 8. Chambers J.K. and Peter Trudgill. Dialectology. - Cambridge University Press, 2004. - 201 p. Qo'shimcha adabiyotlar: 1. Решетов В. В. Ўзбек диалектларини монографик ўрганиш // "Ўзбек тили ва адабиёти" журнали. - Тошкент, 1960. №1. 2. Дониёров Х. Кипчоқ диалектларининг лексикаси. - Тошкент: Фан, 1997. 3. Решетов В. В., Шоабдурахмонов Ш. Ўзбек диалектологияси. - Тошкент: Ўқитувчи, 1962. 4. Шоабдурахмонов Ш.Ш. Ўзбек адабий тили ва ўзбек халқ шевалари. - Тошкент: Ўқитувчи, 1962. 5. Ўзбек диалектологиясидан материаллар. 1-қисм. - Тошкент: Фан, 1957. 6. Ўзбек диалектологиясидан материаллар. 2-қисм. - Тошкент: Фан, 1960. 7. Ўзбек шевалари морфологияси. -Тошкент: Фан, 1984. 8. Ўзбек шевалари лексикаси. - Тошкент: Фан, 1991. Ўзбек халқ шевалари луғати. - Тошкент: Фан, 1971.
7.	Fan dasturi Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Kengashining 2024-yil 24-avgustdagi 1-son bayonnomasi bilan ma'qullangan.

8.	Fan/modul uchun mas'ullar: Z.Baynazarov – SamDU, Turkologiya ilmiy-tadqiqot instituti dotsenti, filologiya fanlari nomzodi.
9.	Taqrizchilar: Emrah Yilmaz – SamDU, O'zbek tilshunosligi kafedrasida dotsenti (PhD) (ichki). B.Bilir – SamDChTI, "Yaqin sharq tillari" kafedrasida o'qituvchisi. (tashqi) (tel:(93)196 16 27).
10	Tuzuvchi: Z.Baynazarov – SamDU, Turkologiya ilmiy-tadqiqot instituti dotsenti, filologiya fanlari nomzodi (ichki) (tel:(99)582 93 81)..

Universitetning 2024-yil 16- avgustdagi 301-ij buyrug'i asosida Fan dasturlari va mustaqil ta'lim topshiriqlarini ishlab chiqishga ma'sul ishchi guruhi:

Rais – Nosirov A.

O'zbek tilshunosligi
kafedrasida mudiri

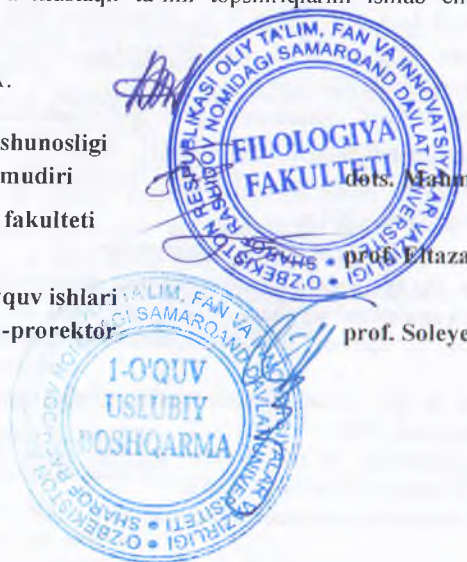
Filologiya fakulteti
dekani

SamDU o'quv ishlari
bo'yicha 1-prorektor

dots. Mahmadiyev Sh.S.

prof. Eltazarov J.D.

prof. Soleyev A.S.

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Filologiya fakulteti Filologiya va tillarni o'qitish: turk tili ta'lim yo'nalishi talabalari uchun tuzilgan "Turk dialektologiyasi" (Turk dialektologiyasi) fani bo'yicha fan dasturiga

TAQRIZ

Mazkur dastur filologiya fakulteti Filologiya fakulteti Filologiya va tillarni o'qitish: turk tili ta'lim yo'nalishi talabalari uchun "Turk dialektologiyasi" (Turk dialektologiyasi) fani bo'yicha tuzilgan bo'lib, unda shu ta'lim yo'nalishining mazmun-mohiyati, xususiyatlari inobatga olingan. Ushbu fan dasturida ma'ruza, amaliy va seminar mashg'ulotlarini bajarishda zarur bo'ladigan ko'rsatma, tavsiya va adabiyotlar keltirib o'tilgan. Bundan tashqari, mustaqil ta'lim shakllari va mavzulari, ularni bajarish uchun ko'rsatmalar, fanni o'qitish natijalari – shakllanadigan kompetensiyalar, ta'lim metod va texnologiyalari, kredit olish uchun qo'yilgan talablar, baholash mezonlari batafsil bayon qilingan. Shuningdek, mazkur fan dasturidan mustaqil ta'lim topshiriqlarini bajarishda kerakli bo'ladigan asosiy va qo'shimcha adabiyotlar hamda tavsiya etiladigan manbalar ham o'rin olgan.

Fan dasturi fanning asosiy mazmuni, talabalar bilim, malaka va ko'nikmalariga qo'yiladigan talablar bo'lajak filologlarning kelgusidagi kasb faoliyati uchun mos keladigan nazariy va muhim ta'limiy tushunchalarni o'z ichiga qamrab olgan.

Yuqorida qayd etilganlarni inobatga olgan holda, mazkur fan dasturi mazmuni va tuzilishi jihatdan shu yo'nalishdagi fan dasturlarining oldiga qo'yadigan barcha zaruriy talablarga javob beradi deb hisoblayman. Filologiya va tillarni o'qitish: turk tili ta'lim yo'nalishi uchun "Turk dialektologiyasi" (Turk dialektologiyasi) fanidan tuzilgan ushbu fan dasturini ta'lim yo'nalishida foydalanish uchun tavsiya etaman.

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti huzuridagi davlat tilida ish yuritish asoslarini o'qitish va malaka oshirish markazi Samarqand viloyati hududiy bo'linmasi rahbari

filologiya fanlari doktori, professor,
Abdiyev Murodqosim Botbekovich

Sharif Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Filologiya fakulteti
Filologiya va tillarni o'qitish turk tili ta'lim yo'nalishi talabalari uchun tuzilgan
"Turk dialektologiyasi" (Turk dialektologiyasi) fani bo'yicha fan dasturiga

TAQRIZ

Ushbu dastur filologiya fakulteti Filologiya fakulteti Filologiya va tillarni o'qitish turk tili ta'lim yo'nalishi talabalari uchun "Turk dialektologiyasi" (Turk dialektologiyasi) fani bo'yicha tuzilgan bo'lib, unda mazkur ta'lim yo'nalishining mazmun-mohiyati, xususiyatlari inobatga olingan. Ushbu fan dasturida ma'ruza va amaliy mashg'ulotlarni bajarishda zarur bo'ladigan ko'rsatma, tavsiya va adabiyotlar keltirib o'tilgan. Bundan tashqari, mustaqil ta'lim shakllari va mavzulari, ularni bajarish uchun ko'rsatmalar, fanni o'qitish natijalari – shakllanadigan kompetensiyalar, ta'lim metod va texnologiyalari, kredit olish uchun qo'yilgan talablar, baholash mezonlari batafsil bayon qilingan. Shu bilan birga, mazkur fan dasturidan mustaqil ta'lim topshiriqlarini bajarishda kerakli bo'ladigan asosiy va qo'shimcha adabiyotlar hamda tavsiya etiladigan manbalar ham o'tin olgan.

"Turk dialektologiyasi" (Turk dialektologiyasi) fani bo'yicha tuzilgan dastur fanning asosiy mazmuni, talabalar bilim, malaka va ko'nikmalariga qo'yiladigan talablar bo'yicha filologlarning kelgusidagi kasb faoliyati uchun mos keladigan nazariy va muhim ta'limiy tushunchalarni o'z ichiga qamrab olgan.

Qayd etilgan fikrlarni inobatga olgan holda, mazkur fan dasturi mazmuni va tuzilishi jihatidan shu yo'nalishdagi fan dasturlarining oldiga qo'yadigan barcha zaruriy talablariga javob beradi deb hisoblayman. Filologiya va tillarni o'qitish turk tili ta'lim yo'nalishi uchun "Turk dialektologiyasi" (Turk dialektologiyasi) fanidan tuzilgan ushbu fan dasturini ta'lim yo'nalishida foydalanish uchun tavsiya etaman.

SamDU Filologiya fakulteti
O'zbek tili bo'yicha kafedra
dasturi, I.La.

Yusupova O.